

“Den heelen nagt gemalen, een bonk water weg”

Uittreksel van het dagboek van Dorus van Zijl (1837-1922), molenaar op de Schaaapweimolen in Rijswijk

Inleiding en toelichting: Frank Klören

Redactie: Marloes Wellenberg (Erfgoedhuis Zuid-Holland)

Over dit document

Dit bijzondere document is een door Anton Bicker Caarten gemaakt uittreksel van de dagboeken van molenaar Dorus van Zijl (1837-1922). Bicker Caarten was een bekend molendeskundige die halverwege de 20e eeuw veel onderzoek deed naar het leven op molens en volksgebruiken rondom molens en daar diverse boeken over publiceerde. Het uittreksel is waarschijnlijk rond 1960 gemaakt, toen Bicker Caarten de dagboeken heeft ingezien en/of geleend van Theo de Lange. In 1979 is het door Bicker Caarten gedeeld met Nico van Weelden, destijds vrijwillig molenaar op de Schaaapweimolen. Nico van Weelden, nu op leeftijd, heeft Frank Klören gevraagd zijn verzameling over de Schaaapweimolen een goede plaats te geven. Van Weelden en Klören hebben beiden leren malen van C.F. de Lange, de kleinzoon van Dorus van Zijl. (Update zomer 2020: Bij de publicatie van deze inleiding was niet bekend waar de originele dagboeken zich bevonden – en of ze er nog waren – maar inmiddels weten we dat deze worden bewaard in het archief van het Hoogheemraadschap van Delfland.)

I 1 Januari 1852.
In Januari 1852 s'maal een klomprij 5/1 uur. *Theo van Zijl*
s'maal een klomprij
In feb. 1852 (naast) tot in de Pout a klomp rij aan lein.
Th. F.H. van Zijl op 25 Maart 1857.
In het van de winter lang gemalen van November of tot half Maart
dat er geen maal wat kon worden a. In de tijd bij 25 Maart na den
d dat er een vlijwaker zal worden a. Ligt het er niet uit of er
te veel waarden zal worden a. Leest dat het 7/1 overrechten
a. my laten overen. In Heelen winter geen regeer pland a. Lij
met klomprij waken van voort a. treasen. In de let allest wat
a. let halveert wat klomprij myn noem die a. naar Delft maar
a. heb van 6 ure Lij a. pedekalen als let jaar was a. den
maakt morgen waar sloot paar Deltres klomprij a. weg aan
tamelsbrug van de. Van J. H. Schuurman ik had al lang
gebaar maaten hebben maar a. voort a. regeer Lij mij
aan diltaren myn klomprij Cornelis a. a. re. Lijt waken naar
L van Rijn sepaan want Lij Lij drie daagen thuis geweest
Lij won met in vanden. F. H. van Zijl 25 Maart 57.

Links: fotokopie van de aantekeningen van A. Bicker Caarten (Collectie Nico van Weelden)

Rechts: Molenaar Dorus van Zijl, auteur van het dagboek (Particuliere collectie)

Inleiding

Een afgelegen molen

De Schaaapweimolen is een achtkante watermolen die gebouwd is in 1826, na het afbranden van een onbewoonde wipmolen. De molen stond aan de Spieringwetering en bemaalde de Schaaapweipolder, maar stond zelf ver buiten de Schaaapweipolder. Het erf was in particulier

bezit en lag voor de helft in de Hoekpolder en voor de helft in de Plaspoelpolder. De molen lag ver van de weg af, de dichtstbijzijnde weg was Het Haantje bij Delft. Later is ten oosten van de molen de provinciale weg Rijswijk-Delft aangelegd en ook de Hoekpolderweg. In 1988 is de molen verplaatst omdat deze op het tracé lag van de aan te leggen A4. Doordat alles is uitgegraven tot een meters diepe snelweg is er nu niets meer over van de oorspronkelijke standplaats van de molen. Met de psalmdichter kan men hier zeggen: "Men kent en vindt haar standplaats zelfs niet meer." (Psalm 103 vers 8). De molen staat nu in de Hoekpolder ten westen van het restant van de Hoekmolen aan den Dulder.

Foto: De Schaaapweimolen ca 1930. Duidelijk te zien is hoe afgelegen de molen lag. Rechts de Spieringwetering. De molen staat in de rouw met de buitenroede beneden. (Collectie Nico van Weelden)

Molenaarsfamilie Van Zijl – De Lange

De eerste molenaar van de in 1826 gebouwde molen was Cors van Zijl (1798-1878). Hij kwam van de molen van de Escampolder. Zijn zoon Theodorus (Dorus) van Zijl (1837-1922) volgde hem op en was in dienst van de polder van 1873 tot 1916, tot zijn 78^e levensjaar dus. In de dagboekfragmenten laat Dorus van Zijl zien te beschikken over een groot waarnemingsvermogen en reflectievermogen. Ook uit de polderarchieven blijkt dat van Zijl een mondig man was. Het polderbestuur had het weleens moeilijk met hem. Hij werd opgevolgd door zijn schoonzoon Petrus de Lange (1872-1943), die van 1916 tot 1943 molenaar was. Zijn zoon Theo de Lange (1906-1962) was van 1943 tot 1946 de laatste beroepsmolenaar op de molen.

Nadat de Schaaapweimolen begin jaren zestig werd gerestaureerd is C.F. (Cor) de Lange, de broer van bovengenoemde Theo en de kleinzoon van de schrijver van het dagboek, de molen hobbymatig gaan malen. Cor de Lange had thuis leren malen en had er aardigheid in de molen te malen en het publiek te vertellen over de molen, zijn familie, de polder, het weer en de verhoudingen tussen boer en molenaar. Hij behoorde dus niet tot de eerste lichterij vrijwillig molenaars die in de jaren '70 voortkwam uit het Gilde van Vrijwillig Molenaars.

Nico van Weelden

In 1974 bezocht Nico van Weelden de molen en bleef er hangen. Hij leerde malen van De Lange en toen deze te oud werd om de molen zelfstandig te beheren deed hij in de jaren '80 examen voor molenaar en nam het beheer van de molen over. In 1975 bezocht ik met mijn vader de molen (zie ook [mijn molenverhaal](http://www.erfgoedhuis-zh.nl/molenv verhalen) op www.erfgoedhuis-zh.nl/molenv verhalen). Ik was nog maar een kind. Ik heb spelenderwijs leren malen. De Lange was voor mij een echte leermeester. Hij legde sterk de nadruk op de weerkennis. Uit de dagboek aantekeningen blijkt dat ook zijn grootvader altijd over het weer sprak. De Lange heeft mij destijds opgedragen ook een dagboek van het malen bij te houden en dat heb ik ook jaren gedaan. Ik moest daarin schrijven over het weer, de zeilvoering en andere bijzonderheden. Op mijn 15^e ben ik molenaar geworden van de Herder in Leiden. Ik bleef wel verbonden met de Schapweimolen. Ik heb de Lange wel eens meegenomen naar Kinderdijk, waar ik toen in het toeristenseizoen maalde, en naar de Steektermolen in Alphen aan den Rijn, toen ik daar molenaar was. Ook is hij wel eens komen kijken toen ik op de Middelmolen van Leidschendam maalde.

Nico van Weelden heeft tot het jaar 2000 de Schapweimolen gemalen. Wij hebben altijd contact gehouden. Nu Nico op leeftijd is heeft hij mij gevraagd zijn archief met foto's en documenten met betrekking tot de molen een goede bestemming te geven. In dat archief zat ook bijgaand verslag, dat mij meer deed dan de vele prachtige foto's van de molen, omdat het taalgebruik vrijwel volledig aansluit bij het huidige taalgebruik van watermolenaars, in ieder geval in de kringen waarin ik verkeer. Het verslag komt uit de periode voordat de molens in hun natijd waren en verbindt ons rechtstreeks met het verleden. In de voetnoten heb ik een en ander toegelicht vanuit mijn eigen kennis en ervaring als molenaar. Daarbij heb ik geen externe bronnen geraadpleegd.

Frank Klören, maart 2020.

Uittreksel dagboek Dorus van Zijl (1837-1922)

[Dit is een woordelijk verslag van het uittreksel gemaakt door A. Bicker Caarten anno 1960, handgeschreven, van het Dagboek van molenaar(s) Van Zijl op de Schaaapweimolen te Rijswijk (zh): ABC heeft dit Dagboek ingezien / geleend van Theo de Lange in 1960. Uittreksel op navraag van Nico van Weelden hem toegestuurd anno 1979, hierbij integraal uitgetypt. (NvW – okt 1979)]

1 januari 1882

In januari 1882 gemaalen uit Schaaapwij 57 uren. Theodorus van Zijl.

In febr. 1882 enige dagen houtgezaagd¹ in het (bos?) en brengt dat naar huis.

Th. van Zijl den 25 maart 1887²

het heef van den winter lang gevoren van November af tot half Maart dat er geen mensch wat kon verdienen en Nu zijn wij 25 maart nu denk ik dat er een schep water zal koomen de lugt ziet er net uit of er te veel waater zal koomen de zeelugt die zit vol onweerkopen en wij hebben anders Den Heelen winter geen reegen gehad en tog niet kunen werken van vorst en sneeuw³ Zo is het alles wat en het zal wel wat blijven mijn vrouw die is naar Delft naar de kerk van 6 ure lof en predekatie⁴ als het goed weer is dan moet ik morgen weer sloot gaan Delven langs de weg aan sammelsbrug⁵ voor Den Heer J.W. Schuurman ik had al lang gedaan moeten hebben maar de vorst en sneeuw heef mij doen stilstaan mijn zoontje Cornelis die is van Avont weer naar C van Rijn gegaan⁶ want hij heef drie daagen tuis geweest hij was niet in order.

In December 1882 150 uren gemalen

T. van Zijl den 12 augustus 1888 op zondag. ik kan vandaag niet naar de kerk want ik heef een zeer been het is tegenwoordig een natte zoomer bijkant alle daagen

---

¹ Ongetwijfeld gaat het hier om zagen van kachelhout uit het bos. Welk bos is niet duidelijk.

² Er wordt een sprong in de tijd gemaakt van 1882 naar 1887 en daarna weer terug. We zien dat vaker in dit uittreksel. Mogelijk heeft dit te maken met de wijze waarop Bicker Caarten aantekeningen heeft gemaakt bij de dagboeken. We hebben in dit document de volgorde van het uittreksel aangehouden.

³ Watermolenaars hadden een klein inkomen voor het malen en vrij wonen. Bijverdienen was voor de meeste molenaars noodzakelijk en vaak was dat los werk of werk als boerendaggelder. Bij winters weer kon er echter niet op het land worden gewerkt en dat betekende dus geen inkomsten.

⁴ Het lof is de benaming voor een RK gebedsdienst met zang (op zon- en feestdagen); 'Predekatie' is een preek.

⁵ De Sammersbrug is de brug van de Noordweg over de Strijp, aan het uiterste zuidwesten van de Schaaapweipolder.

⁶ Cornelis is bij boer Van Rijn in dienst. Vrijwel zeker is hij later molenaar geworden van de Hoekmolen die enkele kilometers ten zuiden van de Schaaapweimolen stond. Het restant van deze molen staat enkele honderden meters van de huidige plaats van de Schaaapweimolen.

regen wij zijn vandaag 12 augustus en er is nog geen schoof koren los⁷ dat heugt mij niet zoo laat en in de voorzomer heef het verschrikkelijk gedroogd en bijzonder lang kout geweest. Maria A. (?) van Zijl die is naar Stompwijk voor veertien daag morgen op 13 dezès dan viert Zij haar 11de verjaardag, geschreven door mij Th van Zijl. 12 augustus 1888.

30 November 1884

Ik ben aan het maalen met 2 halven uit ten zuije met Reegen⁸ Ik ben al weer 14 daagen ziek geweest ik wort tog weer een beetje beeter mijn zoontje Cornelis heef alle dag den moolem gemalen en hij is pas 11 jaar.⁹

14 febr. 1885

[Met kinderhand¹⁰]

Ik ben blij dat ik in den tuin werkt dan verdien ik weer geld moeder heeft het gevraagd.

Eind januari 1882 is het begonnen te vriezen: de lugt is helder het is in het noord oost zo hoorig ik kan de veenwegse klok duidelijk hooren luijen en de Leidschendam ook en ook Loosduinen.¹¹

22 oktober 1882

---

⁷ Blijkbaar is het een koud en droog voorjaar geweest, gevolgd door een natte zomer. Dat is niet goed voor graan, want dat heeft water nodig in het voorjaar en zon in de zomer. Het koren waar hij het over heeft werd waarschijnlijk dichtbij het oude dorp Rijswijk verbouwd. De Schaapweipolder en waarschijnlijk ook de Plaspoelpolder en de Hoekpolder waren daarvoor te nat en te laag. Dat was veenland.

⁸ Van Zijl maalt met 2 half opgerolde zeilen met een zuidenwind en regen. Dit taalgebruik wordt nog steeds door (een deel van de) molenaars gehanteerd. Molenaars kunnen afhankelijk van de kracht van de wind meer – of minder zeil voorleggen op het wiekenkruis. Met weinig wind vier volle zeilen (helemaal uitgerolde zeilen op elk end (=wiek)) tot twee vollen en twee halven (half opgerolde zeilen), vier halven en ook twee halven. Er was op deze dag dus een flinke wind. Het komt in het winterhalfjaar vaak voor dat het bij zuidenwind ook regent. De molen maalde om het teveel aan water in de polder weg te malen.

⁹ Omdat Van Zijl zelf te ziek was om te malen heeft hij zijn zoontje moeten laten malen.

¹⁰ De toevoeging is van Bicker Caarten. Blijkbaar constateerde hij dat een kind dit heeft opgeschreven, dat uit armoede blijkbaar uit werken is gestuurd.

¹¹ Als het in de winter vriest en de lucht is helder dan draagt het geluid ver. Blijkbaar kon Van Zijl op het erf van de Schaapweimolen de klokken van de kerken van de RK-kerk aan de Veenweg in Nootdorp, Leidschendam en Loosduinen horen. Hoe stil moet het wel niet zijn geweest? Er waren geen auto's, vliegtuigen en verder was alles vlak omdat de steden veel kleiner waren.

ik ben alweer aan het maalen het is nagt¹² de wint is Noort oost het waait hart ik hep er twee grooten halven zijlen¹³ voor en de moolen die loopt hart¹⁴ ik denk dat het

vandaag komen zal uit ten noort oosten ik zal het waater weer gouw weg hebben maar als het dag is dan is het peil want den boezem¹⁵ die wort hoog.

op 24 november *heef ik een Roe afgegooit des avond om tien ure alles is goed afgeloopen¹⁶ en verder alles Reegene¹⁷ en op 1 en 2 en 3 December heeft het h[a?]rt gevrooren en 4 en 5 December alweer Reegene er staat 22 ouwe duimen¹⁸ op het peil.*

op 6 December 1882 *is er een Roe in Schaaپwij gestooken.¹⁹*

---

¹² Als er veel water in de polder was en er was wind dan maalde de molenaar ook 's nachts door.

¹³ Zie ook noot 8. Ook hier maalt de molen met twee half opgerolde zeilen. Hij noemt hier grote halven. Als molenaar kun je halve zeilen wat korter oprollen en ook wat langer houden. Het woord "half" zegt vooral dat het zeil is opgerold tot de middelste van de drie zwichtlijnen. Dat zijn touwen aan het zeil die aan de achterkant van het hekwerk (van een wiek) worden vastgemaakt. Zwichten is het (gedeeltelijk) oprollen van de zeilen met als doel dat de molen minder hard loopt. Een grote halve is in werkelijkheid wel ruim 2/3 tot ¾ toe. Ook hier merk ik dat dit taalgebruik is dat ik ook zo zou kunnen bezigen.

¹⁴ Bij een goede en betrouwbare wind laat de molenaar de molen hard malen, des te eerder is de polder op peil. De belangen van de boeren en de molenaar lopen hier parallel. Laatstgenoemde kon dan elders gaan werken en het inkomen aanvullen.

¹⁵ De molenaar moest niet alleen op het polderpeil letten maar ook op het peil van het boezemwater, het water waar de molen in maalt. Als alle molens volop malen kan de boezem te hoog worden en kan er water over een dijk lopen of een kade breken. Om dat te voorkomen is afgesproken dat niet hoger mag worden gemalen dan het boezempeil, dat door het waterschap wordt vastgesteld. Er waren bepaalde molens die waren aangewezen als peilmolens. Die molenaars bewaakten het boezempeil en stopten bij peil hun molen. Dan werd met een vlag of grote rieten bal in het bovenste end (=bovenste wiek) geseind. In de nacht was dit een lantaarn. Alle molenaars moesten hierop letten. Peil was sterk nadelig. Het polderpeil bleef hoog en de molenaar kon ook niet uit werken gaan, want als er werd afgeseind, moest er direct weer gemalen worden. Hier lezen we dat van Zijl verwacht dat het peil te hoog wordt. Dit systeem werkte omdat het land heel open was. Weinig woningen en weinig bomen. Men kon gemakkelijk de molens in de omgeving zien. Van Zijl moest waarschijnlijk op de molen van de Woudse Droogmakerij letten.

¹⁶ Een roe is de hoofdbalk van twee enden (wieken) tegenover elkaar. Er zal dus een end (wiek) op de grond gestort zijn, waarna de molen door wanwichtigheid (=uit evenwicht zijn) heel snel tot stilstand is gekomen. Blijkbaar is niets of niemand geraakt en blijft het bij een simpele mededeling. De bijna emotionele mededeling laat m.i. zien dat dit vroeger veel meer voorkwam. Het malen met houten roeden betekende meer keren roebreek dan later met ijzeren roeden. Ook hier is de molenaar nog tot laat (10 uur) aan het malen. Zie ook noot 12.

¹⁷ De molen kon dus niet meer malen en als het bleef regenen zal het waterpeil zijn gestegen.

¹⁸ Dat is maar liefst 57 cm. (22 keer 2,61) Dat is veel!

¹⁹ De afgemalen roe is al weer vervangen. Tegenwoordig duurt zo iets misschien wel een jaar. Opvallend is ook dat weer voor een houten roede is gekozen. Wij weten uit het polderarchief dat pas in 1911 voor ijzeren roeden is gekozen, terwijl ijzeren roeden in 1882 al wel algemeen gebruikt werden.

vandaag zijn wij **1 januari 1883**. Het word al weer rouw²⁰ weer en de wint zuit zuit west en 2 januari alweer zwaare wint maar het blijft nogal droog. ik moest van avont naar de kongregatie maar ik zal maar tuis blijven bij mijn kinderen 5 en 8 jaar anders zitten die van avont zo laat alleenig want als ik niet gerust weg kan gaan dan blijf ik liever tuis.

12 januari 1883

nog vriesent ik heef vandaag nog gemaalen voor Den aanzak.²¹

22 januari 1883

ik hep vandaag nog gebaggert²² maar ik heef het zo in mijn lenden dat ik bijkant niet kan lopen.

op 26 januari 1883 de wint zuit west met storm ik maalt met leegen hekken.²³

den 6 den maart (1883) van belang rouw weer en sneeuwbuije²⁴ en stormen. de moolens maalen alle maal met Leegen hekken²⁵ dat weer dat valt rouw op ons neer aan eens Zoo erg ik kan vandaag niets doen van het weer ik maalt vandaag voor tijtverdrijf²⁶ dan gaat de dag weer gouw voorbij als er een bui komt dan staan de moolens stil.²⁷ T. van Zijl 6 maart 1883

Vandaag zijn wij **13 oktober** ik ben aan het maalen. Het gaat niet hart. De wint oost 's morgens drie uren

---

²⁰ Ruig, slecht weer met veel wind.

²¹ Als de molenaar op polderpeil komt dan maalt hij meestal nog wat langer door. Het water zakt nog uit greppels en uit het land. Dat is midden in de winter meer dan in de zomer of voorjaar wanneer alles groeit. Hier wijkt het taalgebruik af van wat ik ken. Ik weet wat Van Zijl bedoeld maar wij zeggen eerder "bijzakken".

²² Het baggeren van hoofdwatgangen in de polder hoorde vaak ook tot het werk van de molenaar.

²³ Er wordt gemalen zonder zeil en de hekken van de wieken zijn dus 'leeg'.

²⁴ Door deze tekst hoor ik ook de uitspraak van Cor de Lange. Buije en zuije sprak hij op een zachte vorm van het Haags uit. Een soort "plattelandshaags" dus, wezenlijk anders dan de Westlandse tongval.

²⁵ Hier valt op dat van Zijl ook keek naar wat de andere molenaars in de polder deden. De polder was vlak en er stonden nog heel veel molens. Als molen voor je (als je tegen de wind inkijkt) te hard gaan, dan ben je gewaarschuwd. Doordat er nu veel minder molens zijn en het landschap is verdicht door bomen en bebouwing zijn veel van de huidige molenaars op zichzelf aangewezen.

²⁶ Het was blijkbaar zulk slecht weer dat Van Zijl niet elders kon gaan werken. Blijkbaar hoefde er ook niet per se gemalen te worden want hij maalt uit tijtverdrijf. Dit is wel opmerkelijk. Van C.F. de Lange weet ik dat zijn grootvader van zijn vak hield.

²⁷ In buien kunnen windstoten zitten die te hard zijn voor de molen om doorheen te kunnen malen. Daarom moest de molenaar dus op het weer letten en zette hij de molen weleens stil. Dit is nu nog zo.

14 oktober vandaag zijn wij aan t maalen. wij zullen tog waater kwijt raaken. het is tog van belang²⁸ zoo als wij in het water zitten. het is alle dag wel mooi weer geweest, maar stil.²⁹ het is vandaag Zondag op 14 oktober.

15 oktober den geheelen dag en nagt gemaalen ik heef al twee daagen en twee nagten gemaalen als er niet meer bijkomt dan kom er vandaag door want ik maal al voor den aanzak³⁰.

1883 17 oktober. Rouw weer de wint zuit west. ik ben aant maalen met twee hoogen lijnen³¹ en de moolen loopt hart. als er geen waater bijvalt dan kan ik morgen weer gaan werken maar ik ben bang voor want de lugt zit zoo vol onweer dat van belang is³².

Vandaag is het **drie Koningen (1884)** het stormt ik maalt met een hoogen lijntje³³ uit ten zuit zuit westen.

Op 29 maart 1886 heeft Doris Heemskerk een Roe afgegooit.³⁴

1 april 1886: Heemskerk heeft vandaag ook gemaalen met ene roe.³⁵

---

²⁸ Het malen gaat blijkbaar niet hard, maar het water staat zo hoog dat het toch van belang is om te malen. Alle beetjes helpen.

²⁹ Blijkbaar had het eerder veel geregend en werd het toen mooi weer, zonder wind, zodat het water niet weggemalen kon worden.

³⁰ Er was veel water en blijkbaar ook een goede wind. Twee dagen en twee nachten achtereen malen is niet zeldzaam, maar ook zeker niet algemeen. Voor 'aanzak' zie noot 21.

³¹ Zie noot 13. Als een molenaar het zeil oprolt tot de bovenste van de drie zwichtlijnen in een (lange) punt dan noemen we dat een hogelijijn.

³² Van Zijl maalt flink door en denkt te kunnen stoppen zodat hij buiten de deur kan gaan werken. Hij ziet aan de lucht echter een grote kans op nieuwe regen. Dat betekent opnieuw malen en dus geen extra inkomsten.

³³ Zie ook noot 13 en 31. Hier hebben we weer een andere zeilvoering bij de horens. Als de eerder omschreven hogelijijn langs de roe hoger wordt opgerold dan is dat een hogelijntje. De molenaar houdt doorgaans op de twee tegenover elkaar liggende enden (wieken) hetzelfde zeil. Als het echter net niet hard genoeg waait om in de lege (hekken) te malen of het schiet onvoldoende op en het waait te hard voor twee hogelijnen dan is dit een optie. Ik doe dit een paar keer per jaar.

³⁴ Molenaars zeggen wel "Kees staat onder de wind" of "Wim heeft twee halven voor". Feitelijk gaat het dan om de molens van genoemde molenaars. In dit geval is er een roe afgebroken van de molen van Doris Heemskerk. Het gaat zeer waarschijnlijk om de Hoekmolen, waar later een zoon van Dorus van Zijl molenaar zou worden. Zie ook noten 16 en 19 over het afbreken van roeden.

³⁵ In tegenstelling tot Van Zijl (zie noten 16 en 19) gaat Heemskerk met één roede malen, dus met twee enden (wieken) tegenover elkaar. Dit gebeurt tegenwoordig maar zelden meer. Mijn vader heeft op de Zuidwijkse Molen bij Wassenaar een tijdje met een roe gemalen.

[bij de start van een nieuw dagboek op **1 januari 1901**] *Daar zal alles in vermeld worden van weer en wint en waater en reegen en wint en sneeuw en vorst en haagel en donder van mooi en leelijk van heet en kout.*

25 januari 1901

het wort rouw weer ik verwagt van nagt rouw weer want de wint die is ingekrompen³⁶ ik hep vandaag gemaalen eerst met volle Zijlen en met den avont met een Hoogelijjn.³⁷

*Nu zijn wij vandaag **27 februari 1901**. nu is het eis weg en ik kan nog niet werken³⁸ want ik hep alle dag hart de koors en ik ben zoo zwak dat ik op mijn been amper kan staan als de koors maar weg blijft dan zal het nog weer schikken.*

begin maart 1901

in de eerste dagen van maart veel wint en rouw weer. den wint elke dag maar zuije.³⁹ Ik kan nog niet werken wegens zwakte. ik kan de molen malen en daarbij uit. als het maar goed weer wort dan kan ik de polder weer in.

6 maart 1901

het peil is los gegaan⁴⁰ ik ben alweer aan 't malen er staat alweer 6 duim op het peil en ik verwagt er meer bij zo blijf ik aan de gang.⁴¹ de lugt is maar tegenstrijdig, maar het is maart, het kan nog doen wat het wil.

In oktober (1901) alweer zoomer en groeizaam. in 14 dagen is er veel gras in den wij de koeije die loopen tot de ooren in het gras.⁴² Op den 5 oktober is het weer verandert het begint hart te waaijen en ook reegenagtig. ik verwagt een pak rouw weer en reegen. ik ben vandaag aan den moolensloot begonnen om schoon te maaken. dan kan ik weer waater

---

³⁶ "Krimpen" is het linksom draaien van de wind, bijvoorbeeld van west naar zuidwest naar zuid. Meestal krimpt de wind voor een nieuwe depressie uit.

³⁷ Hier lezen we dat er eerst relatief weinig wind was en de molenaar heeft gezwich, waarschijnlijk met tussenstappen, tot één hogelijjn. Het met één hogelijjn(tje) malen zien we niet veel meer en wordt ook niet meer geleerd op de opleiding voor vrijwillig molenaar. Meestal betreft het molenaars die hun molen flink (snel) willen laten malen. Zelf maal ik enkele keren per jaar met één hogelijjn.

³⁸ Van Zijl kon blijkbaar nergens terecht voor werk als het vroom, en nu de vorst voorbij is, heeft hij koorts.

³⁹ Gezien het jaargetijde stond de zuidenwind waarschijnlijk garant voor regen. C.F. de Lange leerde mij: "Al het water dat je er bij zuidenwind uitmaalt zit er binnen enkele dagen weer in."

⁴⁰ De boezem was afgepeild (zie noot 15) en de molens mochten dus geen water meer uitmalen op de boezem. Als het peil los gaat dan mag er weer gemalen worden.

⁴¹ Tijdens het wachten op een lager boezempeil is het polderpeil weer gestegen, dus dat schiet niet op voor de molenaar.

⁴² Blijkbaar is het in 1901 nog lang mooi weer, want er staat veel gras. Dat is ongebruikelijk voor oktober.

krijgen als het noodig is.⁴³ de zijlen liggen er voor dan kan ik malen als ik wil.⁴⁴ een schep rouw weer.

op 18 December 1901 eisel en daarop sneeuw. wij gaan de nagtschuit in. wij zitten in het hartje van de winter. ik ben al weer aan het maalen, daar was 8 duim op het peil ik ben aan 't maalen met 2 en ½ zijl.⁴⁵

vandaag zijn **Kerstmis (1901)** ik ben van ogent te Delft in de vroege kerk geweest en nu ben ik aan t maalen want daar is vannagt op kerstnagt een voet water gevallen zoodat ik nootzakelijk vandaag moet maalen. mijn vrouw die is in Delft (park?) daar ga ik van avond ook naar toe. 25 december 1901.

vandaag **tweede kerstdag** goed weer ik ben al weer aan t maalen dat houd niet op als het oude weg is dan kan er weer nieuw bij zo veel mogelijk.

17 oktober 1901

Ik hep vandaag goed kunne malen ik had 8 duim op het peil. mijn vrouw ligt ziek te bed. zij heef een verzwearing in haar mont morgen dan kom de dokter weer bij haar. De Zweer is doorgebrooken en zij wort mooi beter. de dokter hoef niet meer te koomen dat is beeter want ziek weezen is ongezont en vooral agter in het boerland.

vandaag zijn wij op **9 November**. wij hebben vandaag geschouw⁴⁶ in de polder. den Heer W.J. Schuurman en C. van Ruiven en J. van Paasen en J. van der (?) en D van Zijl als polsdraag (?)

---

⁴³ Als de sloot naar de molen vol met planten staat kan het water onvoldoende naar de molen stromen als deze maalt. Het hoorde bij de taak van de molenaar om de molensloot schoon te maken. Van Zijl doet dit vlak voor het malen na de zomer weer gaat beginnen. In de zomer valt er minder regen en neemt het groeiende gras veel water op, zodat er meestal niet gemalen hoefde te worden.

⁴⁴ Het was gebruikelijk om in het voorjaar, als het maalseizoen voorbij was, de zeilen van de molen te halen. Deze werden dan in de molen opgeborgen en indien nodig gerepareerd. De molen stond dan vaak "overhek" (in de x-stand). Hier laat Van Zijl zien dat hij goed voorbereid is door de zeilen alvast op te hangen zodat hij indien nodig direct kan beginnen te malen.

⁴⁵ Deze tekst komt mij vreemd voor. Malen met twee vollen en één halve is ronduit ongebruikelijk, omdat de kap dan gaat rijen (= van links naar rechts raggen). Het kan zijn dat dit de reden is dat Van Zijl het hier noemt. Waarschijnlijker is dat hij "met twee vollen en twee halven" bedoelt.

⁴⁶ Er werd "geschouwd", wat betekent dat het polderbestuur van de Schaaapweipolder vroeg in het maalseizoen controleerde of de sloten diep genoeg gebaggerd waren en plantvuil netjes was verwijderd. Dit was deels het werk van de molenaar voor wat betreft de molensloot en deels de verantwoordelijkheid van de boeren. Waarschijnlijk droeg de molenaar, als werknemer van het bestuur, een polsstok waarmee ook mee gepeild werd.

In november 1901

Het is vandaag reegenachtig de wint west wij zijn vandaag overgegaan van de trem⁴⁷ naar de moolen want het is in de trem te kout. een bonk water gevallen de lugt ziet er grouw uit.

7 december 1901

zwaare wint en ook reegen en mistig ik ben aan t maalen want ik en mijn vrouw gaan naar Delft daar gaan wij mijn verjaardag vieren en ook van Emma⁴⁸ dat zal twee vliegen in een klap zijn want dan zijn wij alle maal bij elkander vanavont

6 januari 1902

ik ben aan t maalen met twee toppen en twee bovenlijnen morgen

13 januari (1902) dan ga ik naar den Haag om zijlboek.⁴⁹

Februari: morgen dan ga ik touw halen in Delft voor de moolen dan kan ik aan de zijlen⁵⁰ maaken voor het jaar 1902

13 maart (1902) nog maar alle dag zoomer ik verwacht tog ander weer de zee liet zich hooren en laag ook dat is bepaalt laagen wint.⁵¹ D. van Zijl 13 maart.

Op 4 juli (1902) heb ik de zijlen al gegooit⁵²

---

⁴⁷ De trem (tram) is de naam die de familie Van Zijl en later de familie De Lange aan het zomerhuisje of bakhuisje gaf. Dat is bij mijn weten geen breed gebruikte term. De familie maakte een associatie tussen de kopgevel van het bakhuisje en de stoomtram. Bij veel watermolens in Schieland, Delfland en Rijnland was het gebruikelijk dat het molenaarsgezin in de zomer in het zomerhuis woonde. De molen werd dan schoongemaakt.

⁴⁸ Emma was de schoondochter van Van Zijl.

⁴⁹ Hoorde het bij zijn werk als molenaar om de zeilen zelf te maken? In het boek Molenleven in Rijnland wordt gemeld dat deze meestal door een gespecialiseerde zeilmaker werden gemaakt. Mij is bekend dat dat in de Alblasserwaard meer voorkwam. Van C.F. de Lange, voor mij de brug tussen Dorus van Zijl en de moderne tijd, heb ik nooit iets gehoord over zelf zeilen maken. Het is mogelijk dat Van Zijl de zeilen maakte in aanvulling op zijn inkomen.

⁵⁰ Voor de molenzeilen had hij ook touw nodig.

⁵¹ Net als eerder met de kerkklokken (zie noot 11) is het bijzonder dat Van Zijl de zee kon horen. Met een "laagen wint" bedoelt hij een zuiden- of zuidoostenwind. Tegenwoordig noemen we dat als molenaars vaak een diep ingekrompen wind of "de wind zit diep". Dat is een voorteken van een nieuwe depressie. Slecht weer dus. Het weer komt dan echter toch van zee en dat kan je horen. Toen ik molenaar op de Steektermolen (in Alphen aan den Rijn) was deed zich een vergelijkbaar verschijnsel voor. De N11 lag er nog niet en het was ook erg stil daar. Als je dan bij een zuidwestenwind op enig moment het verkeer van de Steekterweg hoorde dan was je gewaarschuwd dat de wind zou gaan ruimen naar het noordwesten tot noorden.

⁵² Waarschijnlijk staat er "afgegooid". Zie ook noot 44. Zeilen waren destijds van katoen en henneptouw, natuurlijke materialen die aan bederf onderhevig waren. Tegenwoordig wordt synthetisch materiaal gebruikt. Ook willen hobbymatige molenaars het hele jaar draaien met hun molens. Daarom blijven de zeilen jaarrond op de molen.

op den 10 juli 1902 is de moolen van de 3 mans polder⁵³ geheel afgebrant door het onweer des avonds om 5 uren.

juli 1902: in (.....?) aan het schieten op de duiven.

op den 25 augustus 1902 hep ik de zijlen opgehangen. daar is 8 duim water op het peil.⁵⁴

januari 1902 ik gaat morgen in de kerk van 9 ure te Delft en dan naar peinakker⁵⁵ naar J van den Klein daar moet ik een vangtouw⁵⁶ gaan bestellen en ook touw voor de zijlen dan kan ik aan zijlen maken⁵⁷ als het geen weer in in de polder. D van Zijl.

31 januari

bar kout en het begint te vriezen de lugt staat er van of het een overgang is zal vriezen een heldereen lugt en de korenmolenaar met hooge Lijnen.⁵⁸ D van Zijl.

Den eerste februari storm van oost en ook helder het is zoo verschrikkelijk kout dat je niet buiten durft te koomen de molens staan met leege hekken te maalen.

12 december 1901

ik ben aan het maalen ik hep 13 duim op het peil daar gaat vandaag weer een bonkje af want de moolen loopt hart. het is avont ik ben er uitgescheeje met maalen want het wort rouw weer hart waaie en ook regen en dat uit ten oosten dan kan je wel gaan zeggen wat er agter de latten zit.⁵⁹ ik hep vandaag een boel water weggemaalen het is half 8 den lantaarn staat erop dan kunnen de moolenars gaan slaapen.⁶⁰

februari 1902

---

⁵³ Het gaat om de Ondermolen van de driegang van de Driemanspolder bij Leidschendam.

⁵⁴ Zie ook noot 43. Meestal hoeft er niet gemalen te worden in de zomer, maar in dit geval is er een behoorlijke peiloverschrijding en moet hij dus toch gaan malen.

⁵⁵ Pijnacker.

⁵⁶ Touw om de vang, de rem van de molen, mee te bedienen.

⁵⁷ Als het geen weer is om elders te gaan werken gaat van Zijl zeilen maken. Blijkbaar gaan de zeilen niet lang mee. Zie ook noot 49.

⁵⁸ Blijkbaar is het helder bij een harde wind. De kans op vorst is dan groot. We weten dat het hard waait omdat de korenmolens met hoge lijnen malen, een zeilvoering waarbij de zeilen voor een belangrijk deel zijn opgerold. Blijkbaar hoeven de watermolens niet meer te malen.

⁵⁹ Van Zijl vertrouwt het weer niet. Veel regen uit het oosten en erg harde wind.

⁶⁰ Zie ook noot 15. De lantaarn staat op de seinmolen want de Delflandse Boezem staat te hoog en de molenaars mochten niet verder malen. Blijkbaar hebben Van Zijl en de andere molenaars al veel water weggemalen, want ze gaan slapen, in plaats van wachten tot het peil weer afgeseind wordt. Blijkbaar is het water nog wel zo hoog dat er gemalen zou moeten worden als de lantaarn niet gehesen was. Waarschijnlijk was de molen van de Woudsche Droogmakerij aan de Harnas de seinmolen waar van Zijl op moest letten.

ik meende vandaag naar Stompwijk te gaan de weg was zo smeurig dat ik weer waarom ben gekomen. D van Zijl.

[als molenaar moet hij om de polder “banwerk” doen.⁶¹]

6 oktober 1902 [begint hij met dit] *banwerk.*

18 oktober

heb ik banwerk klaar gekreegen

12 oktober 1902

vandaag zijn er drie kruipalen gezet, een oost van de molen een 2^e zuit.oost en de 3^e west: eer die zijn vergaan ben ik ook vergaan.⁶²

Op den 9 maart heb ik (1903) den ooijevaar gezien.

Morgen kome de timmerlieden de molen smeerem.⁶³ Dat is beeter laat als int geheel niet
4 febr. 03.

13 februari 1904

ik ben nog na de stad geweest, maar je dagt van de weg te waaijen al de moolens maalde met leege hekken watermolen en fabriekmolens⁶⁴ er was er geen een die er een laptje⁶⁵ voorhad.

16 april

de koekkoek gehoord

14 juni 1904

de kap is geheel vernieuwd.⁶⁶

14 juli

---

⁶¹ Deze toevoeging is van A. Bicker Caarten. Banwerk is onder meer baggeren en ander werk met betrekking tot kaden en sloten.

⁶² Van Zijl reflecteert hier op zijn eigen bestaan, een paar maanden voor zijn 65e verjaardag.

⁶³ Het kruitwerk van de molen (de overring, de buitenzijde van de rollenwagen en de asjes van de kruitrollen) wordt gesmeerd. Dit was nodig om het kruit (=op de wind zetten van kap en wiekenkruis) niet te zwaar te laten verlopen. Meestal gebeurde dit aan het begin van het maalseizoen. Dat was dit keer blijkbaar niet het geval, getuige de m.i. wat cynische opmerking op het eind.

⁶⁴ Tegenwoordig gebruiken we de term industriemolen voor bv. zaagmolens, oliemolens en pelmolens.

⁶⁵ Het waaide zo hard dat geen enkele molen zeil voerde.

⁶⁶ Het gaat hier om het riet van de kap.

de zeilen gew [?] ik zit te schrijven op het voorwaterloop dat beurt ook niet veel.⁶⁷

In de maand september 1904

alle daagen zoomer weer gehad den eenen dag al mooier als de andere de zijlen die bene nog op zolder⁶⁸ dat is jaaren geleeden alles zoo droog.

25 februari 1905

vanmiddag is mijn hontje onder de molen geloopt en hij is er goed afgekoomen hij bleef eerst voor dood liggen nu is hij weer in order. Zoon Cornelis met Emma op de Hoekmolen.

27 dec. 1905

Ik ben vandaag nog in de zijlen geweest maar het was niks. de boesem is hoog⁶⁹ ik denk dat de lantaarn zal koomen

9 jan. '05. de Hoekmolen maalt nog met twee stompe halven⁷⁰ en hij gaat er goed vandoor.⁷¹

Vandaag op **7 april (1905)** zijn wij geheel onder de sneeuw gegaan het heef tien ure gesneeuwt van s morgens acht tot s avonts 6 uren en daar op begon het te vriezen de lugt ziet er uit of het de maand van januari is. dat is zeldzaam de boeren moeten de koeijen weer op stal zetten er zijn er die 34 buiten hadden loopen dat is wel 50 jaar geleeden dat zoo iets gebeurt.

op den **8 april** is de sneeuw weer schoon weggedooit maar de lugt zit nog vol buijen al weer voor morgen.

het is in de morgen 4 uren op **25 oktober (1905)** 20 duim op het peil⁷²

op **26 oktober** den Heelen nagt gemalen een bonk water weg ik heb nog 10 duim de molen die heef 30 uren geloopt agter een

---

⁶⁷ Blijkbaar was het mooi weer.

⁶⁸ De zeilen werden in de zomer, zoals gebruikelijk, op zolder bewaard als er in de zomer niet gemalen hoefde te worden. In het maalseizoen rolde men de zeilen na het malen op en sloeg ze op achter de klampen op het wiekenkruis.

⁶⁹ Blijkbaar was er weinig wind, want bij een hoge boezem moest de molen opwerken tegen een hoge waterstand en dat is zwaarder dan normaal. Met veel wind geeft dat niet.

⁷⁰ Stompe halven zijn lang en door het hard malen uitgezakte halve zeilen.

⁷¹ Blijkbaar loopt de molen hard met die stompe halven. Ik kan me voorstellen dat Van Zijl van het uitzicht genoot.

⁷² Dat is een flinke peiloverschreiding.

vandaag **28 oktober** de Heelen dag peil. ik hep 15 duim op het peil als het peil losgaat dan moet ik er bij van Avont.⁷³

26 op 27 november weer water gevallen en de assistent molenaar⁷⁴ stuurt de Kat⁷⁵ nu zullen wij maar onder water moeten gaan want ik kan er niets aan doen.

vandaag **29 november 1906**: droog en winderig vandaag heef D van der Arend⁷⁶ voor mij weezen malen want ik kon nog niet van mijn been.

*

---

⁷³ Zie ook noot 15. De boezem is afgepeild terwijl er veel water op peil staat. Van Zijl ziet de bui al hangen dat hij juist vanavond nog moet beginnen met malen.

⁷⁴ Van Ziil is ziek, zie ook de vermelding van 29 november 1906. Zelf heb ik van Cor de Lange nooit iets gehoord over een assistent molenaar. Ik weet wel dat het vaker voorkwam dat molenaars (al dan niet vaste) vervangers hadden als ze niet konden malen.

⁷⁵ Waarschijnlijk is dit de achternaam van de vervanger. De familienaam De Kat kwam wel voor in o.a. Rijswijk en Delft. Het zou ook een bijnaam kunnen zijn.

⁷⁶ Zie ook noot 75. Blijkbaar is er nu een andere vervanger.